

Jenni Räinen: Muinainen meri

Otamme suunnan puhelimesta ja lähdemme kävelemään suota pitkin kohti metsää. Pitkä talvi on ohi ja suopursu tuoksuu hennosti. Lapseni pysähtyy poimimaan edellisvuotisia karpaloita, ja siskoni opettaa häntä imemään mettä mustikankukista. Ympärillä pyörivät ensimmäiset sääsket, jotka eivät vielä ymmärrä imeä verta.

Muutaman kilometrin päässä lapsuudenkodistani sijaitseva suo on utuinen. Kuhmuraiset jäkälän peittämät rakkakivet luovat jyrkän kontrastin hämyä vasten ja taustalla kohoavat tuulivoimaloiden profiilit.

Maa nousee hitaasti. Kulkemamme osa Pohjois-Pohjanmaan rannikkoa oli viimeisen jääkauden jälkeen pitkään Anculysjärven ja sitten Litorinameren peittämä. Jäämassojen painama kallio alkoi oikoa itseään ylös vuosituhansien aikana ja maa paljastui veden alta. Oikominen jatkuu yhä. Maanpinta kohoaa noin yhdeksän milliä vuodessa ja nykyinen merenranta karkaa kohti länttä.

Täältä on merenrantaan linnuntietä pitkin noin kahdeksan kilometrin matka. Tuhansia vuosia sitten merenpinta sijaitsi kymmeniä metrejä nykyisen merenpinnan yläpuolella eli täälläkin huljusi syvä meri.

Nousemme ylemmäs metsäiselle kankaalle, joka on ennen muinoin ollut saari. Saaren lakea peittää rakkakivikko, joka peittää saaren loivan laen. Olemme etsineet tätä paikkaa, jonka kohdalla sijaitsee muinaismuisto.

Lähdemme tutkimaan laen kiviä.

”Katso”, huudahdan siskolleni.

Näkyä on ensin vaikea uskoa. Rakan päällä erottuu kivistä ladottu kehä, ympyrä,

jonka halkaisija on noin neljä metriä. Tiesimme että täältä löytyisi muinaisia rökkiöitä, mutta emme osanneet kuvitella, että ne näyttäisivät tältä. Niin selkeästi joltakin ihmisen rakentamalta.

Ensimmäisen ympyrän löydettyämme näemme pian toisen. Sitten kolmannen, jonka keskellä kasvaa pieni mänty. Yksi kehistä on selvästi muita suurempi ja sijaitsee kauempana rannasta. Monet kulkevat entisen rantaviivan tuntumassa.

Tuhannet vuodet ovat romahduttaneet muinaiset rökkiöt itsensä sisään. Jäljelle ovat jääneet kivetyt säntillisen muotoiset montut.

Rökkiöitä kutsutaan hiidenkiukaiksi ja joskus lapinraunioiksi. Niiden luultiin olevan seudulla aiemmin asuneiden saamelaisten rakentamia. Vaihtoehtoinen syntykertomus olivat jättiläiset eli hiidet.

Ennen muinoin näillä seuduilla uskottiin asuneen isokasvuista kansaa. Kansa ei viljellyt maata vaan oleskeli vain joutilaina *kivikankaillaan*. Sittemmin hiisien kansa pakeni kauas Siperian taakse, mutta ilmaantuu vielä silloin tällöin aaveina.

Arkeologiset tutkimukset ovat paikantaneet Pohjois-Pohjanmaan rökkiöt kivikauden lopulle eli niitä rakennettiin noin 4500-1200 vuotta sitten. Rökkiöiden ajoittamisessa käytetään apuna *rannansiirtymiskronologiaa* eli rökkiöt ajoitetaan sen mukaan, missä kohti merenranta on milloinkin sijainnut.

Osaan rökkiöistä haudattiin ihmisiä sukupolvi toisensa perään ja niitä laajennettiin sukupolvi kerrallaan.

Rökkiöt on rakennettu tavallisesti huomiota herättäville paikoille, kuten korkeille kallioille veden lähelle tai moreenikummuille. Täältä edessämme avautuu pitkälle jatkuva aapasuo. On helppo kuvitella tämä näyttäväksi rantatöyräksi ja kuinka suon kohdalla on hölskynnyt aiemmin meri. Aallot ovat peittäneet rinteiden alaosan kivet, joita piti varoa veteen kahlatessa ja sukeltaessa pinnan alle.

Kaikki röykkiöt eivät olleet hautoja. On arveltu, että näkyville paikoille sijoitetut kiviröykkiöt ovat voineet olla merkkejä purjehtijoille tai ne ovat voineet toimia merkkeinä metsästys- ja elinalueiden jakamisesta tai olla paikkoja ruuan säilyttämiseen.

Siskoni näyttää puhelintaan. Muutaman kilometrin päästä sijainnistamme on löydetty kivikautisen kylän jäänteitä. Mietimme ovatko kylän asukkaat kuljettaneet kuolleet jäsenensä tänne meren rannalla. Tai onko tämä ollut heidän satamansa tai pyhä paikkansa?

Ajatus tulee lähelle. Tuntuu yhtäkkiä todelliselta se, että vuosituhansia aiemmin täällä on ollut meri. Vuosituhansia aiemmin sen meren rannalla on ollut ihminen, joka on kasannut edessäni ympyrän muotoon asetetut lohkariekat. Nostanut yhden kiven kerrallaan paikoilleen, käännellyt ne sopiviin asentoihin.

Näillä seuduilla ihmiset asuivat suurehkoissa kylissä ympäri vuoden. Sen mahdollistivat ympäröivien vesien runsaat kala- ja hyljesaaliit. Ylijäämällä käytiin kauppaa kaukaisiin maihin.

Emme voi varmuudella tietää, millaisia yhteisöjä ihmisillä tuolloin oli tai millaista kieltä he puhuivat ja millaiset perheet heillä oli. Tai mihin he uskoivat?

Samalla röykkiöt edustavat uutta aikaa. Aiemmin kuolleet haudattiin kylän tuntumaan. Täällä vainajat tuotiin korkealle kalliolle kuin lähemmäs taivasta. Muualle pohjoismaihin tehtyjen luolapiirrosten perusteella on tulkittu, että ihmiset ajattelivat auringon ja rovon tulen vapauttavan hengen kulkemaan tuonpuoleisessa.

Suuret sukupolvelta toiselle kasautuvat hautarauniot puolestaan viittaavat siihen, että yhteisön ja suvun merkitys seudulla on lisääntynyt.

Monet asiat tulevat pysymään hämärän peitossa, mutta silti nämä kivikasat avaavat uuden puolen synnyinseudustani. Esseisti Rebecca Solnit kirjoittaa hetkistä, jolloin auto kaartaa perinpohjin tutusta mutkasta ja tulee olo, ettei ole nähnyt

ohittamaansa paikkaa koskaan aiemmin. Tai jokin vuosia sivuutettu näköala tai arkkitehtoninen yksityiskohta paljastaa ”etten tiennyt missä olin edes ollessani kotona”.

Luulemme tuntevamme meille tutut paikat, mutta tunnemme niistä vain ohuita siivuja.

Joskus jostakin odottamattomasta ajatuksesta rakentuu silta, joka sallii matkata tutussa maastossa ennenkokemattomalla tavalla.

Nämä röykkiöt ovat minulle se silta.

Jostakin syystä olen kasvanut tuntemaan kotiseutuni jotenkin historiattomana, yksiulotteisena ja syrjäisenä – jollakin tavalla uutena paikkana. Johtuuko se siitä, että taimikoiden ja nuorten metsien valtakunnassa, luonnon ja maiseman iäisyyttä on vaikea hahmottaa? Ajan kerrostumien havaitseminen vaatii enemmän mielikuvitusta kuin ikimetsässä kulkiessa.

Mielikuvani on ollut väärä. Pohjoisten jokisuut ovat olleet asuttuja tuhansien vuosien ajan. Täällä on elänyt pyytäjiä ja kalastajia kun muinaisessa Egyptissä ovat nousseet ja laskeneet faaraoiden dynastiat.

Kun Stonehenge rakennettiin Britannian saareen, tänne kasattiin pyöreitä kivröykkiöitä, jotka yhä löytyvät ojien ja hakkuiden keskeltä. Voiko sen suurempaa monumenttia ollakaan: Meillä on vuosisatojen myötä etäämmäs lipuva merenranta ja kaikki sen jäljet luonnossa?

Hilpeissä illanistujaisissa pohdin uudelle tuttavuudelle seudulla tuhansia vuosia aiemmin vallinnutta elämää ja luonnon helmaan kadonnutta historiaa.

Tämä pyhähtää: ”Täällä on asunut metsäapinoita tuolloin.”

Muualla on ollut sivistys. Rooman valtakunnan varhainen synty,

kastelujärjestelmät, Jupiterin temppeli.

Näinkin meidät on opetettu ajattelemaan, että sivistys on ollut siellä, missä sivilisaatio on rakentanut ympärilleen monumentteja. Mutta mitä oikeasti tiedämme näiden pohjoisessa eläneiden ”metsäapinoiden” kulttuurista, elämästä, ajatuksista, luontoyhteydestä?

Toinen tuttavani postaa Espanjan 1300-luvun kivimuurista kuvan ja pohtii, kuinka eteläisessä Euroopassa tuhannet vuodet ja historian jäljet ovat arkea – toisin kuin meillä. On totta, että puusta tehdyt rakennelmat harvaan asutussa ja rospuuton kuluttamassa maassa katoavat. Mutta se ettemme ymmärrä ja näe historiaa, johtuu vain meistä. Tuhannet vuodet ovat ympärillämme neonvärein korostettuina, mutta emme malta pysähtyä niiden äärelle.

Alamme kuvata kiviröykkiötä kännykällä. Yritämme kuvata niiden taltioiman ajan.

Myös lapsi kuvaa puhelimellaan. Katoaa sitten männyn taakse pelaamaan, kun huomaa, että kameran avaaminen avasi myös pelit.

Kuvattuamme pysähdymme ja katsomme vielä maisemaa.

Vaikka täyttä varmuutta röykkiöiden käyttötarkoituksesta ei ole, minusta tuntuu kuin ne täällä olisivat olleet hautoja. Onko oikeastaan kauniimpaa paikkaa haudalle kuin mereen laskeva rantatöyräs?

Käytiinköhän näillä kiviröykkiöillä muistelemassa edesmenneitä? Ja jos: Missä heidän ajateltiin olevan? Ovatko kehän muotoon ladotut kivet täynnä surua vai ylpeyttä?

Ajan saatossa meri on vetäytynyt aaltojen tahdissa etäämmälle. Unohtanut vuosisatojen ja -tuhansien aikana rannalle haudatut eväskuopat ja muinaiset ihmiset. Kulloisenkin veden aikana eläneet ihmiset seurasivat vettä ja perustivat seuraavan kylänsä lähemmäs uutta rantaa. Merkitsivät seuraavat pyhät paikkansa sinne.

Lapsi valittaa nälkänsä. Emme ole ottaneet pienelle retkelle eväitä mukaan.

Lähdemme kävelemään ripeästi takaisin kohti autoa.

Rämeen reunalla lapsi huomaa, ettei hänellä ole puhelinta.

”Menkää te edeltä”, sanon siskolleni ja lähdän etsimään puhelinta.

Siskoni ja lapseni katoavat rämeelle ohuiden männynrunkojen sekaan ja käännyn toiseen suuntaan. Yritän arvioida, mistä olemme kulkeneet ja toistan kimeää etsintä-ääntä puhelimen sovelluksen kautta.

Pysähdyn ja kuuntelen.

Tsuih, tsuih, tsuih, kolmella suunnalla tuulivoimalat viistävät lavoillaan ilmaa.

Kuuluu yksittäisen kimalaisen surina mustikan kukissa. Etäällä kukkuu käki.

Puhelimen ääntä ei kuulu.

Lähdän siskoni ja poikani perässä autolle. Räme jonka läpi siskoni ja lapseni kulkivat, on juuri harvennettu. Harpon maahan jätettyjen risujen ja kapeiden männynrunkojen yli. Kulkeminen on hidasta ja alan kartan seuraamisen sijaan suunnistaa kohti lähintä tuulimyllyä.

Täällä nuoren kasvatusmetsän pohjassa kuljen kuin meren pohjassa. Mielessäni kulkee yhä haalea aavistus ihmisistä, jotka ovat eläneet täällä. Ihmisistä jotka ovat seuranneet vettä. Siperian sijaan he ovat lähteneet täältä meren mukana. Täällä on jäljellä talousmetsät ja voimalat. Niiden humina.

Jotain on varmasti vielä jäljellä menneestä. Ehkä tämä alkukesän taivas, joka hohtaa valkeaa valoa.

Ylitän vähävetisen kapean ojan ja kipuan helpotusta tuntien myllyn juurelle. Sora rahisee kumppareideni alla ja mietin kuinka seuraavat sukupolvet saavat ihmetellä täällä kiviröykkiöiden lisäksi soiden keskelle sijoiteltujen voimaloiden betoniperustuksia.

Menemme lapsen kanssa yöksi mummolaan. Illalla lähdän hakemaan tallista polttopuita. Talli on ollut useamman vuoden tyhjillään hevosista ja entisen heinävaraston tilalle on pinottu puita. Puupinon vastakkaisella seinällä on pieni valjashuone, jonka edesmennyt kummisetäni yli kolmekymmentä vuotta sitten rakensi. Kosteus on jumittanut oven tiukasti kiinni, mutta sisällä pienessä valjashuoneessa on yhä kuiva ilma.

Seinän käppyräisissä oksanhangoissa roikkuu päitsiä. Pienet siniset pikkuvansan päitset ja nahkaiset jo koppuroituneet suuret päitset. Isän naulaamia nauvoja, vanhoja kypäriä, kummisedän nikkaroima aivan liian painava kengityspakki.

Muistan kuinka kurotin kypärän hyllyltä, satulan telineeltä. Muistot ovat teräviä pistoja vuosikymmenten läpi. Kaikki ajat kulkevat päällekkäin ja tämä aika helposti ohuimpana, koska se ei ole vielä liittoutunut ympäröivien vuosien kanssa paksuksi muistojen kerrostumaksi.

Kosketan päitsiä, nauvoja, hylättyjä satulahuopia. Esineet tuntuvat tyhjentyneen aiemmasta merkityksestä.

Venäläinen kirjailija Maria Stepanova etsii esikoisromaanissaan *Muistin muistolle* jälkiä esivanhemmistaan ja suvustaan. Tätinsä kuoleman jälkeen hän huomaa, kuinka tämän aiemmin niin kiehtovat tavararöykkiöt, sanomalehtipinot ja muistiinpanot alkavat menettää merkitystään: ”Tämän kodin nöyrytynyt, itsensä rojuksi tunnustanut irtaimisto menetti silmänräpäyksessä olemuksensa ja lakkasi muistamasta ja merkitsemästä mitään.”

Myöhemmin Stepanova kuvailee lisää merkityksen katoamista: ”Käytöstä jääneet esineet menettävät vähitellen esineellisyytensä ja kääntävät meille uudet, epäinhimilliset

kasvot, palaavat alkuperäiseen olemukseensa: vahaksi, maaliksi ja saveksi. Menneisyys villiintyy ja pusikoituu unohdukseen.”

Mietin päivällä näkemiämme kivikautisten asukkaiden kehiä entisellä merenrannalla. Niiden sulautumista osaksi laen rakkakivikkoa. Ikuisuus on tasa-arvoinen, se ottaa meidät kaikki mukaansa.

Seuraavana päivänä puolisoni hakee meidät mummulasta kotiin. Hän haluaa välttämättä käydä etsimässä puhelinta.

”Ei sitä löydy suolta. Uskomatonta edes kuvitella sellaista”, puuskahdan.

Mutta olen aina valmis lähtemään metsäretkelle.

Perässämme tarpovat lapset vaikertavat matkan pituutta jo kuljettuaan pari sataa metriä autolta. Sitten alkaa sataa.

Puolisoni seuraa puhelimen sijaintia kartalta. Päädymme saman rämeen laidalle, jossa huomasimme edellisenä päivänä puhelimen kadonneen. Harvennetut ohuet puut makaavat yhä levällään pitkin suota ja näyttävät torjuvilta.

Puoliso pyörähtää muutaman kerran ympäri ja räplää puhelintaan.

”Se on täällä”, hän huudahtaa ja kumartuu mättäiden luo.

”Ei voi olla totta?”

Molemmat lapset hihkuvat ja sateesta märät housut unohtuvat. Siellä kivikautisten hautojen vieressä lepäsi poikani puhelin yön. Lähdemme kotiin, kohti länttä.

Käännymme ja lähdemme kohti länttä. Sillä siellä on meri ja siellä on kotimme.

Tekstissä on hyödynnetty osia Jenni Räänän keväällä 2025 ilmestyvästä teoksesta *Veden ajat*.

Lähteet: Johan W. Calamnius: *Muinais-tiedustuksia Pohjois-Pohjanmaalta* (1868), Jari Okkonen: *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä: Pohjanmaan muinaisten kivrakennelmien arkeologiaa* (2003), Georg Haggrénin et al: *Muinaisuutemme jäljet* (2015), Rebecca Solnit: *Eksymisen kenttäopas* (2020) ja Maria Stepanovan *Muistin muistolle* (2019).